

*Jadwiga Głuszkowska*

**BADANIA NAUKOWE PROWADZONE PRZEZ KATEDRĘ FILOLOGII  
BIAŁORUSKIEJ UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO  
W CIĄGU TRZYDZIESTU LAT JEJ DZIAŁALNOŚCI**

Badania naukowe w Katedrze Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego prowadzone są w dwóch kierunkach: językoznawczym i historyczno-literackim z szerokim uwzględnieniem folkloru z regionu Białostockizny.

Mówiąc o pracach językoznawczych mam na myśli zarówno badania indywidualne, jak i zespołowe, wykonywane w koordynacji z innymi placówkami naukowymi i z udziałem osób spoza Katedry, a także prace prowadzone przez inne ośrodki, np. Zakład Słowianoznawstwa PAN, Białostockie Towarzystwo Naukowe, w których uczestniczyli bądź nadal uczestniczą pracownicy Katedry. W ciągu 30 lat istnienia tej placówki ukazało się około 200 różnego typu prac językoznawczych, takich jak monografie, artykuły naukowe i o charakterze bibliograficzno-sprawozdawczym, recenzje, skrypty i podręczniki dla studentów. Publikacje zamieszczano w krajowych i zagranicznych czasopismach językoznawczych ("Slavia Orientalis", "Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego", "Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej", "Belaruskaja Linhvistyka" i in.).

Od początku istnienia Katedry, tj. od 1956 aż do 1971 r., pracami naukowymi kierowała prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, która jednocześnie pełniła funkcję kierownika Pracowni Filologii Białoruskiej Zakładu Słowianoznawstwa PAN (1955 - 1968). Prof. A. Obrębska-Jabłońska kierowała tam pracami z zakresu dialektologii, których rezultatem jest wydany przez Instytut Słowianoznawstwa PAN I tom **Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostockizny** (1980). W początkowym okresie przygotowywania materiałów atlasowych, w eksploracji terenowej i wypracowaniu koncepcji atlasu brali udział pracownicy Katedry (Anna Bagrowska, Elżbieta Smułkowa, Mikołaj Wróblewski i przez krótki okres Jadwiga Głuszkowska).

Przez wiele lat zespołowe prace Katedry koncentrowały się wokół zagadnień leksykografii i leksykologii. W 1962 r. ukazał się **Podręczny słownik polsko-białoruski** pod red. A. Obrębskiej-Jabłońskiej i M. Biryły. W latach sześćdziesiątych prowadzono również wstępne prace nad słownikiem białorusko-polskim. Opracowano: a) indeks haseł, b) ogólne założenia opracowywania artykułu słownikowego, c) kilkaset artykułów słownikowych. W latach 1970-1971 prace zostały przerwane ze względu na wyjazdy i urlopy naukowe pracowników. Obecnie zespół pod kierunkiem prof. Alberta Bartoszewicza podjął na nowo prace nad słownikiem białorusko-polskim. Dotychczas



opracowano hasła na litery A, B, W. Podstawą tego opracowania jest 5-tomowy **Tłumačalny sloŭnik belaruskaj movy**.

Dużym przedsięwzięciem były badania nad słownictwem polsko-białorusko-litewskiego pogranicza językowego. Prowadzono je wspólnie z Polską Akademią Nauk i Instytutem Językoznawstwa AN BSRR. Zakończono je w 1981 roku. W oparciu o eksplorację terenową dwóch wsi b. woj. białostockiego (Kuraszewo i Bobrowniki) sporządzono kartotekę liczącą około 9 tys. haseł. Wybrano z niej i po redakcyjnym opracowaniu przekazano około 3,5 tys. haseł. Wchodzą one w skład 5-tomowego **Słoŭnika belaruskix havorak paŭnočna-zaxodniaj Belarusi i jaje pahraničča**. Kolejne tomy ukazywały się w latach 1979, 1980, 1983, 1984, 1986. Kartoteka wraz z ilustracją tekstową jest podstawą do dalszych badań leksykalnych, słowotwórczych i składniowych.

Drugi kierunek językoznawczych badań zespołowych Katedry stanowi mikrotoponimia ziem północno-wschodniej Polski. Został on zainicjowany przez prof. A. Obrębską-Jabłońską w latach sześćdziesiątych, kiedy to na zlecenie Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Urzędzie Rady Ministrów językoznawcy z Katedry i spoza niej, m.in. Tamara Buch, Mikołaj Kondratiuk, Tadeusz Zdancewicz, zbierali nazwy miejscowe i terenowe z b. woj. białostockiego. W oparciu o te materiały w katedrze sporządzono kartotekę mikrotoponimów Białostocczyzny liczącą około 35 tys. haseł. Kartoteka składa się z kart perforowanych, na które według ustalonych zasad został rozpisany materiał terenowy. Każda karta zawiera: nazwę obiektu, desygnat, przypadki zależne nazwy, lokalizację i w niektórych przypadkach uwagi etymologiczne. Materiał terenowy pochodzi z 11 powiatów, na 20 wówczas istniejących, b. woj. białostockiego, tj. z tych powiatów, w których zaznacza się przenikanie gwar litewskich, białoruskich, polskich i ukraińskich. Rozpisany też został materiał litewski z pow. sejneńskiego i suwalskiego. Celem badań jest opracowanie słownika mikrotoponimów ziem północno-wschodniej Polski.

W chwili obecnej zespół pod kierunkiem prof. E. Smułkowej zakończył układ alfabetyczny haseł i przystąpił do opracowywania instrukcji i redakcji poszczególnych haseł. Słownik sporządzany jest w ramach prac umownych, tj. ogólnego tematu: **Elementy litewskie i wschodniosłowiańskie na Wileńszczyźnie i w północno-wschodniej Polsce**. Znajduje się on w wykazie programu badań węzłowych PAN dotyczących: a) międzysłowiańskich kontaktów językowych, b) dialektologii i onomastyki słowiańskiej. Badania nad mikrotoponimią Polski są centralnie kierowane przez ośrodek łódzki. Teren Białostocczyzny ze względu na specyfikę językową (występują tu gwary pięciu różnych języków, tj. polskiego, białoruskiego, ukraińskiego, litewskiego i rosyjskiego) został wydzielony do samodzielnego opracowania. Zamiarem autorów słownika jest ukazanie zróżnicowania językowego i gwarowego w regionie białostockim. Na podstawie tego samego materiału zostało napisanych kilka prac magisterskich, artykułów i jest przygotowywana rozprawa habilitacyjna dotycząca interferencji językowej w nazwach terenowych Białostocczyzny.

Inne naukowo-badawcze prace regionalne skupiają się wokół słownictwa gwarowego i kontaktów językowych w regionie białostockim. W roku 1972 ukazała się praca zbiorowa **Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym** pod redakcją i z przedmową prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej wydana przez Komisję

Językoznawczą BTN. W roku 1984 ukazał się następny tom prac tejże Komisji, **Studia nad gwarami Białostocczyzny**, już pod red. dr I. Maryniakowej i doc. E. Smułkowej, a obecnie znajduje się w druku kolejny tom studiów gwarowych.

Należy wspomnieć o jeszcze jednej pracy zespołowej, w której uczestniczyli językoznawcy i literaturoznawcy z Katedry Filologii Białoruskiej, a mianowicie o przygotowaniu do druku pierwszego białoruskiego tłumaczenia **Pana Tadeusza** A. Mickiewicza dokonanego przez Bronisława Taraszkiewicza. Przekład ten opatrzony przedmową i komentarzem językowym prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej ukazał się w wydawnictwie Pojezierze w 1984 roku.

Następną dziedziną działalności pracowników Katedry jest przygotowywanie skryptów i podręczników dla studentów. Są to skrypty do praktycznej nauki języka białoruskiego, do historii literatury białoruskiej, teksty do ćwiczeń z języka i literatury oraz podręcznik do fonetyki i fonologii współczesnego języka białoruskiego. Pracownicy Katedry byli też niejednokrotnie recenzentami podręczników i programów szkolnych dla szkół z białoruskim językiem nauczania, jak również ich współautorami (dr hab. Aleksander Barszczewski).

Badania indywidualne w zakresie językoznawstwa są wielokierunkowe i zgodne z zainteresowaniami i specjalizacją poszczególnych pracowników. Gros prac dotyczy szeroko pojętej dialektologii, tj. systemów fonologicznych, zagadnień gramatycznych i akcentuacyjnych w gwarach, interferencji językowej polsko-białorusko-litewskiej oraz problemów teoretycznych związanych z metodą badań leksyki gwarowej pogranicza językowego. Wchodzą tu też prace z zakresu słownictwa gwarowego. Szczegółowo zostało zbadane słownictwo z zakresu uprawy roli. Temu zagadnieniu poświęcona jest monografia E. Smułkowej **Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostocczyzny na tle wschodniosłowiańskim** (1968) i szereg artykułów tejże autorki. Opracowana została leksyka związana z garncarstwem, rybołówstwem i obrzędem weselnym (artykuły Jadwigi Głuszkowskiej, Jolanty Rydzewskiej, Niny Omeljanuk). A. Bagrowska opublikowała ogólną informację o gwarach białoruskich na Białostocczyźnie i fragment opracowanego przez siebie słownika porównawczego dwóch wsi z pogranicza językowego białorusko-ukraińskiego. Badania N. Omeljanuk koncentrują się na dialektyzmach w utworach współczesnych pisarzy białoruskich i szerzej, we współczesnym białoruskim języku literackim.

Na początku lat siedemdziesiątych podjęto w Katedrze problematykę akcentuacyjną języków wschodniosłowiańskich. W 1978 r. została opublikowana monografia E. Smułkowej **Studia nad akcentem języka białoruskiego** i szereg artykułów uwzględniających dane z gwar wschodniej Białostocczyzny.

W nieco mniejszym stopniu niż dialektologiczne reprezentowane są prace z zakresu współczesnego języka białoruskiego i historii białoruskiego języka literackiego. Można by tu wymienić badania nad kategorią stopnia w językach słowiańskich. Publikacje dotyczące tego zagadnienia są rezultatem współpracy z międzywydziałowym zespołem badań kategorii stopnia kierowanym przez prof. Hannę Orzechowską. Wchodzą tu też prace (monografia - 1985 i szereg artykułów) J. Głuszkowskiej analizujące zaimki nieokreślone we współczesnym białoruskim języku literackim. Do tego działu należą też artykuły prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej i doc. E. Smułkowej poświęcone problemom normalizacji białoruskiego języka literackiego, w tym ortografii, oraz badania mgr Teresy Chylak nad językiem Taraszkiewiczowskiego przekładu **Pana Tadeusza**.



Prace nad historią białoruskiego języka literackiego prowadzone były przez prof. A. Obrębską-Jabłońską, a obecnie kontynuuje je dr Teresa Jasińska. Wymienić tu można jej artykuły i monografię poświęconą analizie fleksji XVI-wiecznych zabytków piśmiennictwa starobiałoruskiego oraz przygotowywaną przez nią rozprawę habilitacyjną dotyczącą kategorii nomina loci, opartą na materiałach z zabytków piśmiennictwa starobiałoruskiego i z języka współczesnego.

Jak widać z krótkiego przeglądu prac językoznawczych prowadzonych przez Katedrę Filologii Białoruskiej, większość z nich związana jest z regionem białostockim. Także problematyka gwarowa Białostoczczyzny jest tematem większości prac magisterskich. Dotychczas napisano ich około pięćdziesięciu.

Wspomniałam tu tylko o niektórych ważniejszych publikacjach. Szczegółowe dane można znaleźć w wykazach bibliograficznych zamieszczonych w "Roczniku Białostockim", t. V i XIV, oraz w **Tekstach gwarowych z Białostoczczyzny z komentarzem językowym**. Bibliografię prac prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej zamieszczają "Acta-Baltico-Slavica", t. XIV.

Badania historyczno-literackie skupiają się wokół problematyki przekładowej. Ukazało się szereg artykułów dr Zofii Skibińskiej analizujących przekłady **Pana Tadeusza** A. Mickiewicza na język białoruski (pisała o przekładach dokonanych przez B. Taraszkiewiczą, M. Tanka, S. Dżiarhaja, J. Siemiażona) oraz tłumaczenia poezji J. Kuły na język polski. Nad przekładami prozy (szczególnie I. Mieleża i I. Szamiakina) pracuje mgr Nadzieja Panasiuk.

Od szeregu lat na Białostoczczyźnie, pod kierunkiem dra hab. A. Barszczewskiego, prowadzone są badania folklorystyczne. W ich rezultacie napisano ponad 80 prac magisterskich poświęconych obrzędowości związanej z urodzeniem się dziecka, z życiem rodzinnym, weselem, śmiercią i pogrzebem. Opracowano folklor kalendarzowy (święta, pory roku) i społeczny. Folkloru Białostoczczyzny dotyczy też rozprawa habilitacyjna dra A. Barszczewskiego.

W opracowaniu i przekładzie tegoż autora ukazało się szereg tomików poezji białoruskiej, jak i zbiorów bajek ludowych (np. przekłady poezji J. Kuły, zbiory bajek **(Diabelskie skrzypce, Niewyczerpany dzban)** oraz wiele tomików jego własnych utworów poetyckich. Dr hab. A. Barszczewski jest również autorem obszernego wstępu do **Antologii poezji białoruskiej** wydanej przez Ossolineum w 1978 r.